

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA VAQT TERMINLARINING LEKSIK QIYOSIY TAHLILI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20142692>

Sh.Usmonova

PhD, Farg'ona davlat universiteti

X.Bozorboyeva

magistrant, Farg'ona davlat universiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz hamda o'zbek tillarida vaqt tushunchasini ifodalovchi terminlarning leksik xususiyatlari qiyosiy-lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida vaqtni bildiruvchi asosiy leksik birliklar, ularning semantik tarkibi, funksional qo'llanishi hamda ikki til tizimidagi o'xshash va farqli jihatlari aniqlanadi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, vaqt terminlari har ikki tilning leksik tizimida muhim semantik qatlamni tashkil etadi va ular universal vaqt tushunchasiga asoslangan bo'lsa-da, ayrim hollarda milliy-madaniy hamda lingvistik omillar ta'sirida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

Kalit so'zlar

vaqt tushunchasi, vaqt terminlari, leksik birlik, qiyosiy lingvistika, semantik tahlil, ingliz tili, o'zbek tili.

Annotation

This article analyzes the lexical features of terms expressing the concept of time in English and Uzbek from a comparative linguistic perspective. During the research process, the main lexical units denoting time, their semantic structure, functional usage, and the similarities and differences within the systems of the two languages are identified. The results of the analysis show that time-related terms constitute an important semantic layer in the lexical systems of both languages. Although they are based on the universal concept of time, in some cases they acquire specific features under the influence of national-cultural and linguistic factors.

Keywords

concept of time, time-related terms, lexical unit, comparative linguistics, semantic analysis, English language, Uzbek language.

Аннотация

В данной статье лексические особенности терминов, выражающих понятие времени в английском и узбекском языках, анализируются с точки зрения сопоставительной лингвистики. В процессе исследования определяются основные лексические единицы, обозначающие время, их семантическая структура, функциональное употребление, а также сходства и различия в языковых системах двух языков. Результаты анализа показывают, что временные термины образуют важный семантический слой в лексических системах обоих языков. Хотя они основаны на универсальном понятии времени, в некоторых случаях они приобретают специфические особенности под влиянием национально-культурных и лингвистических факторов.

Ключевые слова

понятие времени, временные термины, лексическая единица, сопоставительная лингвистика, семантический анализ, английский язык, узбекский язык.

Kirish

Til inson tafakkuri, madaniyati hamda dunyoqarashining muhim ifoda vositasidir. Har bir til borliq hodisalarini o'ziga xos tarzda aks ettiradi va ularni nomlash hamda tasniflash orqali insonning konseptual tizimini shakllantiradi. Shunday universal tushunchalardan biri vaqt kategoriyasi hisoblanadi. Vaqt inson faoliyati, ijtimoiy hayoti hamda madaniy jarayonlarning muhim tarkibiy elementi sifatida til tizimida keng aks etadi.

Turli tillarda vaqt tushunchasi ko'plab leksik birliklar orqali ifodalanadi. Ushbu birliklar nafaqat vaqtning o'lchov birliklarini, balki uning abstrakt, nisbiy va madaniy jihatlari ham aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillarida vaqt terminlari tilning leksik-semantik tizimida muhim o'rin egallaydi hamda ularning o'rganilishi qiyosiy tilshunoslik nuqtai nazaridan alohida ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz hamda o'zbek tillarida vaqt terminlarining leksik xususiyatlarini qiyosiy jihatdan tahlil qilish, ularning semantik mazmuni hamda funksional qo'llanishidagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlashdan iborat.

Vaqt terminlarining leksik tizimdagi o'ri

Vaqtning ifodalovchi leksik birliklar har bir tilning semantik tizimida muhim o'rin tutadi. Ingliz tilida vaqt tushunchasini ifodalovchi asosiy birlik *time* so'zi bo'lib, u umumiy vaqt kategoriyasini bildiradi. Ushbu birlik turli kontekstlarda qo'llanib, vaqtning abstrakt yoki aniq jihatlari ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, *time passes*, *spare time*, *on time* kabi birikmalar vaqt tushunchasining turli funksional qirralarini namoyon etadi.

O'zbek tilida esa umumiy vaqt tushunchasi vaqt leksik birligi orqali ifodalanadi. Bu so'z ham ingliz tilidagi *time* kabi keng semantik doiraga ega bo'lib, turli kontekstlarda qo'llanadi. Masalan, *vaqt o'tadi, vaqt yetdi, vaqtning tejash* kabi birikmalar vaqtning turli semantik jihatlarini ifodalaydi.

Bundan tashqari, har ikki tilda vaqtning aniq o'lchov birliklarini bildiruvchi terminlar mavjud. Ingliz tilida *second, minute, hour, day, week, month, year* kabi birliklar vaqtning aniq miqdoriy o'lchovlarini bildiradi. O'zbek tilida esa bu tushunchalar *soniya, daqiqa, soat, kun, hafta, oy, yil* kabi leksik birliklar orqali ifodalanadi. Ushbu terminlar xalqaro vaqt tizimi asosida shakllangan bo'lib, semantik jihatdan ko'p hollarda bir-biriga mos keladi.

Leksik-semantik moslik va farqlar

Ingliz va o'zbek tillarida vaqt terminlarining ko'pchiligi semantik jihatdan o'zaro mos keladi. Masalan, ingliz tilidagi *moment* so'zi o'zbek tilidagi *lahza* so'ziga yaqin ma'noni bildiradi. Shuningdek, *period, era, epoch* kabi birliklar o'zbek tilida *davr, bosqich* yoki *zamon* kabi so'zlar orqali ifodalanishi mumkin.

Biroq ayrim hollarda vaqt terminlarining semantik hajmi yoki qo'llanishi o'ziga xos farqlarga ega. Ingliz tilida vaqt bilan bog'liq ko'plab frazeologik birliklar mavjud: *time flies, in no time, from time to time*. Ushbu iboralar vaqtning tez o'tishi yoki takroriylikni ifodalaydi.

O'zbek tilida esa vaqt tushunchasi ko'pincha maqol va iboralar orqali ifodalanadi. Masalan, *Vaqt oltindan qimmat, Vaqtning boy bergan – imkonni boy beradi* kabi iboralar vaqtning qadrini va uning inson hayotidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu holat til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi.

Madaniy-lingvistik omillar

Vaqt terminlarining qo'llanishida madaniy omillar ham muhim rol o'ynaydi. Ingliz tilida vaqt ko'pincha aniq rejalashtirish, jadval va samaradorlik bilan bog'liq holda ifodalanadi. Bu esa g'arb jamiyatlarida vaqtning boshqarish va uni samarali taqsimlash muhim ijtimoiy qadriyat ekanligini ko'rsatadi.

O'zbek tilida esa vaqt tushunchasi ba'zan nisbiy yoki umumiy ifodalar orqali ham berilishi mumkin. Masalan, *birozdan keyin, tez orada, yaqin kunlarda* kabi birliklar vaqtning aniq chegarasini emas, balki taxminiy davrni bildiradi. Bu esa tilning madaniy va kommunikativ xususiyatlari bilan bog'liqdir.

Ingliz	O'zbek tili	Semantik izoh
time	vaqt	Umumiy vaqt tushunchasini bildiradi
moment	lahza	Juda qisqa vaqt oralig'i
second	soniya	Vaqtning eng kichik o'lchovlaridan biri

Ingliz	O'zbek tili	Semantik izoh
minute	daqqa	60 soniyadan iborat vaqt birligi
hour	soat	60 daqiqadan iborat vaqt birligi
day	kun	24 soatlik vaqt davri
week	hafta	7 kundun iborat vaqt davri
month	oy	Kalendar asosidagi vaqt birligi
year	yil	12 oydan iborat vaqt davri
century	asr	100 yillik davr
era	davr / zamon	Tarixiy yoki ijtimoiy vaqt bosqichi
period	davr / ich	Muayyan vaqt oralig'i

Mazkur jadvaldan ko'rinib turibdiki, ingliz va o'zbek tillaridagi vaqt terminlarining katta qismi semantik jihatdan bir-biriga mos keladi. Bu holat vaqt kategoriyasining universal tushuncha ekanligi bilan izohlanadi. Biroq ayrim terminlarning qo'llanish doirasi yoki semantik hajmi turli tillarda biroz farqlanishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi **period** so'zi kontekstga qarab *davr*, *bosqich* yoki *muddat* ma'nolarini anglatishi mumkin. O'zbek tilida esa ushbu ma'nolar alohida leksik birliklar orqali ifodalanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari ingliz hamda o'zbek tillarida vaqt terminlari leksik jihatdan ko'plab umumiy xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Har ikki tilda vaqtni ifodalovchi asosiy leksik birliklar mavjud bo'lib, ular universal vaqt tushunchasiga asoslanadi. Shu bilan birga, vaqt terminlarining qo'llanishida ayrim semantik va madaniy farqlar ham kuzatiladi.

Xususan, ingliz tilida vaqt ko'proq aniq o'lchov birliklari va frazeologik birikmalar orqali ifodalansa, o'zbek tilida vaqt tushunchasi ko'pincha maqol, ibora va umumiy ifodalar orqali ham ifodalanadi. Shu bois vaqt terminlarini qiyosiy o'rganish til tizimining semantik xususiyatlarini chuqurroq anglash hamda turli tillar o'rtasidagi madaniy-lingvistik aloqalarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Halliday, M. A. K. An Introduction to Functional Grammar (2nd ed.). London: Edward Arnold, 1994. – 384 p.

2. Hojiyev, A. O'zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so'z yasalishining nazariy masalalari. Toshkent: Fan, 1985. – B. 12–25.
3. Hojiyev, A. O'zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so'z yasalishining nazariy masalalari. Toshkent: Fan, 1985. – B. 45–52.
4. Sapir, E. The Status of Linguistics as a Science. Language, Vol. 5(4), 1929. – Pp. 207–214.
5. Schiffrin, D. Approaches to Discourse. Oxford: Blackwell, 1994. – 435 p.
6. Van Dijk, T. A. Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. London: Longman, 1980. – 260 p.
7. Van Dijk, T. A. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. London: Routledge, 1985. – Pp. 35–71.
8. Выготский, Л. С. Мышление и речь. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – 348 с.